

Zpracováno dle přednášek prof. Hrocha (FF MU) a literatury.

Hermeneutika je disciplína filosofie, která se zabývala z počátku výkladem textu, který se zdál alespoň zčásti alegorický. S tímto problémem zápasil Filón Alexandrijský, když překládal Pentateuch do řečtiny – některé metafory a alegorie byly inherentní hebrejštině či aramejštině z jejich fonetické povahy, ale nebyly inherentní řečtině.

Jednu vrstvu výkladu odhalil Klémens Alexandrijský, když hledal tzv. semínka logu již ve spisech předkristovských řeckých filosofů.

Další příčka byla překlad Bible do latiny, jak NZ tak SZ. Pak překlady do národních jazyků.

Teprve v renesanci se projevuje vztah k textu z hlediska jeho historické kritiky a vzniká tak historická hermeneutika.

John Harris vydává spis (1751) *Hermes neboli Filosofické zkoumání týkající se universální gramatiky*, kde rozvíjí koncepci svého strýce lorda Shaftsburyho: každý národní jazyk má svého jazykového ducha (génia), každý jazyk obsahuje svůj specifický formující princip (primátem formy navazuje na platonismus). Národy jako jednotlivci mají své zvláštní ideje a tyto ideje se stávají géniem jejich jazyka. Pojem génia zavádí do filosofie a estetiky až I. Kant.

Roku 1768 si J. G Herder (1744-1800) a tvrdí, že jazyk není jen formou, ale i energií, nejen výsledkem ale i procesem. Musí zde být nějaká vnitřní energie, která odpovídá jeho géniu. Herder tedy zavádí do filosofie pojem „síly“ (Kraft), jež přejal z karteziánsko-newtonského učení. Historické světové univerzum je mu dáno strukturou sil ve vzájemném působení... Přírodu pojímá jako hru sympatie... a jen člověk je jedinou bytostí, která je schopna svým vnitřním hlasem pochopit onen sympatetický charakter ... on se stává opatrovníkem jejich vnitřních procesů – člověk vládne slovem, proto může přírodu pochopit, protože slovo v sobě může vše obsahovat jako rozum (který je jazykem -> Hérakleitos). Rozumění je u Herdera chápáno jako *vcítění* (Einfühlung), právě díky souvztažnosti všeho. Teprve dialog nás zavede k pravdě, nikoli to, že budeme věci rozkládat-analyzovat (tímto předjímá myšlenku o dialogickém charakteru pravdy). Musíme se měnit, abychom se vzdělávali – zde tedy mluví o vnitřní formě (tam je tvořivá síla jazyka) v protikladu k vnější řeči.

Wilhelm von Humboldt rozpracovává koncept činné „vnitřní formy“. Filosofii chápe jako disciplínu, která pramení z možnosti sebepoznání člověka, jež je možné pouze v živlu řeči (a to i skrze to, co o nás říkají druzí - > fáze zrcadla J. Lacana). Proces rozumění je realizován v řečovém (individuálním) aktu. Podmínkou rozumění je: 1. uznání svébytnosti jednotlivých individuálních subjektů a 2. uznání svébytnosti jednotlivých řečových forem. Nic totiž není předem jasné, transparentní – bez prozkoumání. Nikdo nemyslí slovem přesně to, co druhý... s porozuměním jde i ne-porozumění. Někdy jazyk spíše zakrývá než otevírá. (rozlišuje jazyk jako *energeia* a jazyk jako *ergon*.) Tento relativismus nám musí připomínat lingvistický relativismus vyjádřený B. L. Whorfem!

První, kdo zavedl pojem psychologické interpretace, byl německý teolog a filolog Fridrich Daniel Ernst Schlaiermacher (1768-1834). Dělí interpretaci na: 1. gramatickou a 2. psychologickou. Na rozdíl od předchozí tradice, která chápala hermeneutiku jako interpretaci

textů náboženských (SZ a NZ) a textů antiky, se chápe interpretace všech textů. Psychologická interpretace se snaží postihnout individualitu autora textu a je zde zdůrazněna záměrnost textu. Porozumění autoru na základě sympatie, kongeniality a divinace (Arne Novák zdůrazňoval, že literární kritik musí mít něco společného s autorem – géniovi může porozumět pouze génius -> kongenialita. Vedeme dialog s textem, klademe mu otázky a on nám odpovídá; u starších děl mu klademe nové otázky, které mu nikdo nekladl.

Johann Gustav Droysen (1808-1884) rozlišuje porozumění a vysvětlení, popř. také poznávání. Nestačí pouze porozumění, ale my porozumíme dílu, budeme-li zkoumat, jak bylo dílo vnímáno v různých dobách – tj. musíme poznat *Wirkung zusammenhank* (souvislostní působící vztah). Atd.

Od W. Diltheje (1833-1911) se hermeneutika odvrací od psychologické interpretace, díky kritice psychologismu. Vrací se k ní poté psychoanalýza.

Pak zde máme filosofickou hermeneutiku, která počíná M. Heideggerem a pokračuje H. G. Gadamerem.

Paul Ricoeur (1993, s. 188), když se zabývá *Problémem dvojího smyslu* a symbolem, rozlišuje sémantiku „*lexikální*“, které se velice často říká prostě sémantika a která se pohybuje spíše v rovině slov či spíše v rovině jména, procesu pojmenovávání nebo denominace, jak říká Ullmann...“ Navíc „před našima očima však vzniká určitá strukturální sémantika, pro kterou je kromě jiného příznačná změna roviny a změna jednotky, přechod od molárních jednotek komunikace, jakými jsou ještě slova a *tím spíše* texty, k jednotkám molekulárním, které by takto měly být, jak uvidíme, základními strukturami významu.“ „Fenomenologie náboženství, jak ji pojímá van der Leeuw a do jisté míry i Eliade, jakož i freudovská a jungovská psychoanalýza (nerozlišují zde mezi nimi), i literární kritika („nová“ nebo ne), nám dovolují zevšeobecnit pojem textu na významuplné celky, které mají jiný stupeň komplexity nežli věta.“ „Pro hermeneuta je nositelem mnohonásobného smyslu text...“ „Prvním výdobytkem moderní hermeneutiky bylo vyhlášení pravidla, že se má postupovat od celku k částem a k jednotlivostem.“

Píše dále: (s. 189) „Chtěl bych však na druhé straně ukázat, že redukcí na jednoduché se vylučuje jedna základní funkce symboliky, která se objevuje teprve ve vyšší rovině, v rovině *projevu* a která uvádí symboliku ve vztahu k skutečnosti, ke zkušenosti, ke světu, k existenci (záměrně ponechávám možnost libovolné volby z těchto termínů). Krátce řečeno, chtěl bych prokázat, že se cesta analýzy a cesta syntézy nekryjí a že nejsou ekvivalentní. Analytickou cestou se odkrývají *prvky* významu, které s tím, o čem se vypovídá, už nijak nesouvisí.“

„Existuje zde ... rozsáhlá oblast dvojího smyslu, v jejímž vnitřním členění se rýsuje rozmanitost hermeneutik. Ta je způsobena zčásti rozdílností postupů – něco jiného je psychologické dešifrování a třeba biblická exegeze – a zčásti rozdílnost v záměru – (191) „něco jiného je používat hermeneutiky jako nástroje pochybnosti, jako zbraně proti „mystifikacím“ falešného vědomí, něco jiného je používat ji jako průpravy k lepšímu porozumění tomu, co už jednou dospělo k smyslu, co už jednou bylo výpovědí.“

„Sama možnost divergentních a soupeřících hermeneutik – jak na úrovni techniky, tak na úrovni záměru – souvisí se základní podmínkou, která podle mého mínění celkově charakterizuje strategickou rovinu hermeneutik.“

„V hermeneutice svět znaků není uzavřen. Zatímco lingvistika se pohybuje v rámci soběstačného světa a setkává se stále jenom se vztahy vzájemné interpretace znaků, abychom užili slovníku Charlese Sanderse Pierce, vyznačuje se hermeneutika otevřeností světa znaků.“ „Co zde myslíme otevřeností? Že v každé hermeneutické disciplíně se interpretace děje na

styčném bodě lingvistiky a nelingvistiky, mluvy a prožité skutečnosti (ať už jakékoli); specifická hermeneutika je právě v tom, že se *působení* mluvy na skutečnost a skutečnosti na mluvu děje různými způsoby...“ „Symbolika je pak prostředím, v němž se dostává výrazu mimojazykové skutečnosti.“

(s. 192): „A tak symbolismus, jak se projevuje v textech, značí, že se z řeči klube něco jiného, než je ona sama, což nazývám jejím *otevřením*; takto se rozvíjet znamená vypovídat (díre), a vypovídat je tolik co ukazovat; to, co rozděluje soupeřící hermeneutiky, není struktura dvojího smyslu, nýbrž způsob jeho otvírání a finalita ukazování. V tom je slabost i síla hermeneutiky; a slabost proto, že uchopujíc řeč v okamžiku, kdy sobě samé uniká, uchopuje ji ve chvíli, kdy se též vymyká vědeckému zkoumání; neboť vědecké zkoumání vychází z postulátu uzavřenosti signantního univerza; z této slabosti pak vyplývá všechno ostatní, především pak význačná slabost spočívající v tom, že hermeneutika je vtahována do války soupeřících filosofických projektů. Avšak tato slabost je její silou, protože okamžik, kdy se mluva vymyká sama sobě i nám, je zároveň okamžikem, kdy *vypovídá*; ať chápou vztah ukazovat – skrývat po způsobu psychoanalytika, anebo po způsobu fenomenologa náboženství (a domnívám se, že je dnes třeba přijímat obě tyto možnosti zároveň), mluva působí a stává se sama sebou vždycky jakožto síla, která *odkryvá*, vyjevuje, odhaluje, a pak před tím, co sděluje, *umlká*.“

„Odvážím se shrnout: na symbolismu je filosoficky zajímavé právě to, že svou strukturou dvojího smyslu ukazuje nejednoznačnost bytí. „O bytí se vypovídá mnoha způsoby.“ Raison d'être symbolismu je otevírat vícenásobnost smyslu směrem k nejednoznačnosti bytí. Cílem dalšího zkoumání je objevit, proč tato spojitost s bytím je vázána na rovinu promluvy, kterou jsme nazvali textem a která se uskutečňuje jakožto sen nebo hymnus. To ještě nevíme a dojdeme k tomu právě srovnáním s jinými přístupy k otázce dvojího smyslu, jejichž rovina se vyznačuje tíhnutím k vědecké přesnosti a zároveň vytrácením oné ontologické funkce řeči, kterou jsme nazvali *vypovídáním*.“

A nakonec hlubinnou hermeneutiku, která byla inspirována pojmem kolektivního nevědomí. Prof. Hroch hovoří takto: Naše vědomí bylo formováno po dlouhou dobu a nemůžeme proto vyloučit ani mýtus. Nevědomí to je soubor tradic, konvencí, zvyků, předsudků, pravidel a norem (tradice je pak něco, co by mohlo kompenzovat jednostrannosti pokroku). Zdůrazňuje dialektickou koncepci zkušenosti: zkušenost (např. v brit. Empirismu) bývá ztotožňována se smyslovým vnímáním, zatímco hermeneutika zdůrazňuje dějinný, imaginativní a projektivní charakter lidské zkušenosti; tj. dědíme zkušenost dějin, zkušenost rozvíjí naši fantazii. Gadamer chce překonat omezenost vědeckého poznání... můžeme ji pozměnit, neboť má otevřenou povahu – je ve formě otázky.

V *Kabalistickém zasvěcení* F. Kabelák (s. 123) činí výčet studia a výkladu Tóry a komentářů, jenž je zrcadlen „mnemotechnickým výrazem *pardes*, jako souhrnu:

1. jednoduchého slovního a věcného smyslu, *pšat*,
2. významu právního a sociálního, *remez*,
3. významu náboženského, *deruš*,
4. významu hermetického, *sod*. (...studium hermetické, které pokládá text za obal idejí ještě daleko vyšších, než *halacha* (vyjádření právních poměrů) a *agada* (neprávníká část talmudické literatury)).“

